

TA'LIMDA ADOLAT VA TENGLIK TAMOYILLARI: FALSAFIY-AXLOQIY TAHLIL

M.A.Azizova¹

Mas'ul muallif: Azizova Mohira Anvarovna, Jismoniy madaniyat va gumanitar fanlar kafedrasida katta o'qituvchisi, Muhammad Al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti.

e-mail: azizovam71@gmail.com

Accepted: 21 Sentabr 2026

Published: 21 Sentabr 2026

Copyright: © 2026 by the author(s). Licensee Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Azizova, M. A. TA'LIMDA ADOLAT VA TENGLIK TAMOYILLARI: FALSAFIY-AXLOQIY TAHLIL / M. A. Azizova // Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi. — 2026. — T. 9, № 1. — B. 448–453.

1. Jismoniy madaniyat va gumanitar fanlar kafedrasida katta o'qituvchisi, Muhammad Al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

Annotatsiya. Maqolada ta'limda adolat va tenglik tamoyillarining falsafiy-axloqiy asoslari tahlil qilinadi. Ta'lim inson qadr-qimmatini ro'yobga chiqaruvchi va boshqa ko'plab imkoniyatlarga yo'l ochuvchi asosiy ijtimoiy ne'mat sifatida qaralib, unga bo'lgan huquqning haqiqiy amalga oshirilishi bevosita adolat masalasi bilan bog'liqligi asoslanadi. Maqolada formal tenglik va real tenglik o'rtasidagi farq, imkoniyatlar tengligi, jarayondagi adolat va natijadagi tenglik masalalari hamda ijtimoiy-iqtisodiy, hududiy, raqamli va inklyuziv tengsizlik ko'rinishlari yoritilgan. Adolatning egalitar, proporsional, meritokratik, rawlscha va imkoniyatlarga asoslangan konsepsiyalari ta'lim kontekstida qiyosiy tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: ta'lim, adolat, tenglik, imkoniyatlar tengligi, inklyuziv ta'lim, ijtimoiy adolat, axloq falsafasi, inson qadri, ta'lim siyosati, pedagogik etika, aksiologiya.

ПРИНЦИПЫ СПРАВЕДЛИВОСТИ И РАВЕНСТВА В ОБРАЗОВАНИИ: ФИЛОСОФСКО-ЭТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Аннотация. В статье анализируются философско-этические основы принципов справедливости и равенства в образовании. Образование рассматривается как основное социальное благо, обеспечивающее реализацию человеческого достоинства и открывающее путь к множеству других возможностей, в связи с чем обосновывается, что действительная реализация права на образование непосредственно связана с проблемой справедливости. Раскрываются различие между формальным и реальным равенством, вопросы равенства возможностей, справедливости процесса и равенства результатов, а также социально-экономические, территориальные, цифровые и инклюзивные формы неравенства. Проведён сравнительный анализ эгалитарной, пропорциональной, меритократической, ролзианской и основанной на возможностях концепций справедливости в контексте образования.

Ключевые слова: образование, справедливость, равенство, равенство возможностей, инклюзивное образование, социальная справедливость, философия морали, человеческое достоинство, образовательная политика, педагогическая этика, аксиология.

PRINCIPLES OF JUSTICE AND EQUALITY IN EDUCATION: A PHILOSOPHICAL AND ETHICAL ANALYSIS

Abstract. This article analyzes the philosophical and ethical foundations of the principles of justice and equality in education. Education is considered a fundamental social good that enables the realization of human dignity and provides access to numerous other opportunities, and it is argued that the genuine realization of the right to education is directly connected with the issue of justice. The article examines the distinction between formal equality and substantive equality, equality of opportunity, procedural justice and equality of outcomes, as well as various forms of socioeconomic, regional, digital, and inclusive inequality. Egalitarian, proportional, meritocratic, Rawlsian, and opportunity-based conceptions of justice are comparatively analyzed in the context of education.

Keywords: education, justice, equality, equality of opportunity, inclusive education, social justice, philosophy of ethics, human dignity, education policy, pedagogical ethics, axiology.

Kirish. Ta'lim insonning shaxs sifatida shakllanishi, o'z imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishi va jamiyat hayotida to'laqonli ishtirok etishining asosiy shartlaridan biridir. Aynan shu sababli ta'lim boshqa ijtimoiy ne'matlar qatorida alohida o'rin tutadi: u nafaqat o'z-o'zicha qadrli, balki mehnat, ijod, ijtimoiy faollik va farovonlik kabi ko'plab imkoniyatlarga yo'l ochuvchi vosita hamdir [1, 424].

Bugungi kunda deyarli barcha davlatlarda ta'lim olish huquqi qonun darajasida e'tirof etilgan. Biroq huquqning rasmiy e'tirof etilishi uning real amalga oshirilishini avtomatik ravishda kafolatlamaydi. Bir xil qonuniy imkoniyatga ega bo'lgan ikki o'quvchi turli oilaviy sharoit, hududiy joylashuv, sog'liq holati va resurslarga ega bo'lishi mumkin.

Shu sababli falsafiy tahlilning markaziy savoli quyidagicha shakllanadi: barchaga bir xil munosabatda bo'lish har doim adolatli bo'ladimi?

Adolat va tenglik tushunchalari o'zaro yaqin, ammo bir xil emas. Tenglik ko'proq taqsimotning miqdoriy jihatini ifodalasa, adolat bu taqsimotning asoslanganligini, ya'ni axloqiy jihatdan oqlanishini anglatadi. Ayrim holatlarda mutlaq tenglik adolatsizlikka olib kelishi mumkin: boshlang'ich imkoniyati keskin farq qiluvchi o'quvchilarga bir xil hajmdagi yordam ko'rsatish mavjud tafovutni saqlab qoladi yoki uni kuchaytiradi [2, 186].

Muammoning yana bir jihati shundaki, ta'lim tizimi ijtimoiy tengsizlikni nafaqat aks ettiradi, balki uni qayta ishlab chiqarishi ham mumkin. Ma'lum bir madaniy va til muhitida tarbiyalangan o'quvchi maktab talab qiladigan me'yorlarga tayyorroq bo'ladi va bu ustunlik ko'pincha tabiiy qobiliyat sifatida talqin qilinadi [3, 372].

Shu bilan birga, ta'limdagi tenglik masalasiga nisbatan ikki xil bir tomonlama yondashuv keng tarqalgan. Birinchisi - sof tenglashtiruvchi yondashuv bo'lib, unda barchaga bir xil resurs va bir xil munosabat adolatning yagona mezon sifatida qaraladi. Ikkinchisi - sof meritokratik yondashuv bo'lib, unda natija faqat shaxsiy sa'y-harakat mahsuli deb baholanadi. Har ikkala yondashuv ham muammoni soddalashtiradi, chunki birinchisi real farqlarni, ikkinchisi esa boshlang'ich sharoitlardagi tengsizlikni e'tibordan chetda qoldiradi.

Shundan kelib chiqib, maqolaning maqsadi ta'limda adolat va tenglik tamoyillarining falsafiy-axloqiy asoslarini aniqlash hamda ularni amaliyotda ta'minlashning konseptual va pedagogik shartlarini ishlab chiqishdan iborat.

Asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

adolat va tenglik tushunchalarining falsafiy mazmunini aniqlash;
adolat nazariyasidagi mavjud yondashuvlarni qiyosiy tahlil qilish;
ta'limdagi tengsizlikning asosiy ko'rinishlarini ajratib ko'rsatish;
formal tenglik va real tenglik o'rtasidagi farqni nazariy asoslash;
"imkoniyat - jarayon - natija" ta'limiy adolat modelini ishlab chiqish;
ta'limda adolatlikni ta'minlash bo'yicha nazariy va amaliy tavsiyalar berish.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Ta'limda adolat va tenglik muammosi axloq falsafasi, siyosiy falsafa, ijtimoiy falsafa va ta'lim nazariyasining kesishuvida joylashgan. Mazkur masalani tadqiq etishda adolat nazariyalari, imkoniyatlar yondashuvi, aksiologiya va ta'lim falsafasi sohasidagi qarashlar muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi [5, 492].

Aristotel adolatni taqsimlovchi va tenglashtiruvchi turlarga ajratib, taqsimlovchi adolatning mohiyati teng holatlarga teng, teng bo'lmagan holatlarga esa farqni hisobga olgan holda munosabatda bo'lishdan iborat ekanligini asoslaydi. Ushbu proporsional yondashuv ta'limda barcha o'quvchilarga bir xil emas, balki ularning ehtiyojiga mos yordam ko'rsatish g'oyasining falsafiy zaminini tashkil etadi [6, 410].

I. Kant falsafasida inson har qanday holatda maqsad sifatida qaralishi, hech qachon faqat vosita sifatida ishlatilmasligi ta'kidlanadi. Ushbu tamoyil ta'limda har bir o'quvchining qadr-qimmatini tan olish, uni statistik ko'rsatkich yoki reyting vositasiga aylantirmaslik talabini asoslaydi.

J. Dewey demokratik ta'lim konsepsiyasida ta'limni jamiyatning demokratik tuzilishini qayta ishlab chiqaruvchi asosiy institut sifatida talqin qiladi. Uning fikricha, ta'limdagi tengsizlik jamiyatdagi ijtimoiy bo'linishni mustahkamlaydi va demokratik hamjihatlikni zaiflashtiradi. A. Gutmann esa ta'limni demokratik jamiyatning umumiy mas'uliyati sifatida qarab, hech bir bola ta'limning eng kam darajasidan mahrum qolmasligi tamoyilini ilgari suradi.

P. Freire pedagogikasida ta'lim bilimni passiv o'zlashtirish emas, ongni ozod qiluvchi va tanqidiy tafakkurni shakllantiruvchi jarayon sifatida talqin etiladi. Uning yondashuvi ta'limdagi adolatni faqat resurs taqsimoti emas, balki munosabat va ishtirok masalasi sifatida ko'rish imkonini beradi.

J. Rawlsning adolat nazariyasida adolat holatning xolis baholanishi orqali asoslanadi. U imkoniyatlarning adolatli tengligi tamoyilini ilgari surib, ijtimoiy va iqtisodiy tengsizliklar faqat eng kam imkoniyatga ega qatlamlarning ahvolini yaxshilagan taqdirdagina oqlanishi mumkinligini ko'rsatadi. Ushbu yondashuv ta'lim resurslarini teng emas, balki ehtiyojga muvofiq taqsimlash siyosatini nazariy jihatdan asoslaydi.

P. Bourdieu va J.-C. Passeron tadqiqotlarida ta'lim tizimi ijtimoiy tengsizlikni bevosita emas, madaniy kapital orqali qayta ishlab chiqarishi ko'rsatiladi. Bu qarash rasmiy jihatdan teng ko'ringan tanlov mexanizmlari amalida notekis natija berishi mumkinligini tushuntirish imkonini beradi.

A. Sen va M. Nussbaumning imkoniyatlar yondashuvida farovonlik resurslarning miqdori bilan emas, insonning haqiqatda nima qila olishi va kim bo'la olishi bilan o'lchanadi. Ta'lim ushbu yondashuvda markaziy imkoniyatlardan biri sifatida qaraladi, chunki u boshqa ko'plab imkoniyatlarni ro'yobga chiqarish shartidir. Shu nuqtayi nazardan, o'quvchiga darslik yoki qurilma berilgani yetarli emas - muhimi, u ulardan real foydalana olishidir.

H. Brighouse va hammualliflar ta'lim ne'matlarini taqsimlashda adolat, samaradorlik va avtonomiya kabi qadriyatlarining o'zaro ziddiyatga kirishi mumkinligini ko'rsatib, qaror qabul qilishda ularni ochiq muvozanatlash zarurligini asoslaydilar. Zamonaviy tadqiqotlarda esa inklyuziv ta'lim adolatni ta'minlashning amaliy mexanizmi sifatida qaraladi: u nafaqat ta'limga jismoniy kirishni, balki har bir o'quvchining o'quv jarayonida haqiqiy ishtirokini ta'minlashni nazarda tutadi.

Sharq falsafiy tafakkurida ham ilm va adolat masalasi uzviy bog'liq holda talqin qilingan. Abu Nasr Forobiy fozil jamiyat konsepsiyasida adolatni ijtimoiy hayotning asosiy tamoyili sifatida ko'rsatgan bo'lsa, Abu Ali ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy va Alisher Navoiy asarlarida ilm olishga intilgan har bir insonning kelib chiqishi va moddiy holatidan qat'i nazar qo'llab-quvvatlanishi lozimligi g'oyasi ilgari surilgan. Ushbu meros ta'limdagi adolat masalasini milliy-madaniy zaminda asoslash imkonini beradi.

Falsafiy-axloqiy tahlil, aksiologik yondashuv, tizimli yondashuv, germeneytik talqin va falsafiy antropologiya tamoyillari tashkil etadi.

Quyidagi usullardan foydalanildi:

1. ilmiy-falsafiy adabiyotlarni nazariy tahlil qilish;
2. qiyosiy tahlil;
3. konseptual tahlil;
4. umumlashtirish va abstraksiyalash;
5. konseptual modellashtirish;
6. pedagogik kuzatish va amaliy holatlarni tahlil qilish;
7. tarixiy-falsafiy rekonstruksiya.

Tahlil va natijalar. Ta'limda adolat va tenglik masalasini tahlil qilish natijasida tengsizlikning bir nechta asosiy ko'rinishini ajratish mumkin [7, 125].

1. Birinchi ko'rinish - hududiy tengsizlik. Shahar va qishloq ta'lim muassasalari o'rtasida moddiy-texnik baza, malakali pedagog kadrlar bilan ta'minlanish va qo'shimcha ta'lim imkoniyatlari bo'yicha sezilarli farq saqlanib qolmoqda. Natijada o'quvchining ta'lim sifati ko'p jihatdan uning yashash joyiga bog'lanib qoladi.

2. Ikkinchi ko'rinish - ijtimoiy-iqtisodiy tengsizlik. Oilaning moddiy holati qo'shimcha mashg'ulotlar, o'quv adabiyotlari va rivojlantiruvchi muhitga kirish imkoniyatini belgilaydi. Bunday sharoitda o'quvchining natijasi ko'pincha uning qobiliyatidan emas, oilaviy imkoniyatidan kelib chiqadi.

3. Uchinchi ko'rinish - inklyuziyaning yetarli emasligi. Alohida ta'lim ehtiyojiga ega o'quvchilar uchun moslashtirilgan muhit, metodika va yordam tizimi har doim ham to'liq ta'minlanmaydi. Bunda ta'limga rasmiy kirish mavjud bo'lsa-da, real ishtirok ta'minlanmay qoladi.

4. To'rtinchi ko'rinish - raqamli tengsizlik. Internet, qurilma va raqamli savodxonlik darajasidagi farq masofaviy hamda aralash ta'lim sharoitida o'quv imkoniyatlarini keskin farqlantiradi va an'anaviy tengsizlik shakllarini kuchaytiradi.

5. Beshinchi ko'rinish - pedagogik munosabatdagi tengsizlik. Oldindan shakllangan tasavvurlar va stereotiplar o'qituvchining o'quvchidan kutadigan natijasiga ta'sir qilishi, bu esa e'tibor va yordamning notekis taqsimlanishiga olib kelishi mumkin.

6. Oltinchi ko'rinish - til va madaniy tengsizlik. O'qitish tili bilan uy muhitidagi til va madaniy tajriba o'rtasidagi tafovut o'quvchining matnni tushunishi va o'zini erkin ifodalashini qiyinlashtiradi [8, 2].

1-jadval

Ta'limdagi tengsizlikning asosiy ko'rinishlari

Tengsizlik turi	Asosiy sabab	Salbiy oqibat
Hududiy tengsizlik	Resurs va kadrlarning notekis taqsimlanishi	Ta'lim sifatidagi hududiy tafovut
Ijtimoiy-iqtisodiy tengsizlik	Oilaviy imkoniyatlarning farqlanishi	Natijaning kelib chiqishiga bog'lanib qolishi
Inklyuziv tengsizlik	Moslashtirilgan muhit va metodikaning yetishmasligi	Ta'lim jarayonidan chetlashish
Raqamli tengsizlik	Qurilma, internet va ko'nikma farqi	Masofaviy ta'limda ortda qolish
Pedagogik munosabatdagi tengsizlik	Stereotip va oldindan shakllangan kutilma	Ishonch va motivatsiyaning pasayishi
Til va madaniy tengsizlik	O'qitish tili bilan uy muhitining farqlanishi	Matnni tushinishdagi qiyinchilik
Gender tengsizligi	An'anaviy rol tasavvurlarining ta'siri	Ayrim yo'nalishlarda ishtirokning cheklanishi

Formal tenglik va real tenglik. Tahlil shuni ko'rsatadiki, ta'limdagi adolat masalasidagi asosiy chalkashlik tenglikning ikki xil talqinini farqlamaslikdan kelib chiqadi. Formal tenglik barchaga bir xil qoida, bir xil resurs va bir xil munosabatni nazarda tutadi. Real tenglik esa yakuniy natijaga erishish imkoniyatining haqiqatda tenglashtirilishini talab qiladi [9, 12].

Agar boshlang'ich sharoitlar keskin farq qilsa, formal tenglik mavjud tafovutni saqlab qoladi. Aksincha, ehtiyojni hisobga olgan holda farqlangan yordam ko'rsatish tashqi ko'rinishda notekis bo'lsa-da, mohiyatan adolatliroq hisoblanadi. Shu bilan birga, farqlangan yondashuv o'quvchini ijtimoiy jihatdan belgilash yoki uning imkoniyatini oldindan cheklash vositasiga aylanmasligi kerak - bu adolat tamoyilining axloqiy chegarasidir [10, 168].

Adolat konsepsiyalari va ularning ta'limdagi talqini. Falsafa tarixida adolatning bir nechta konsepsiyasi shakllangan bo'lib, ularning har biri ta'lim sohasida o'ziga xos amaliy natijaga olib keladi.

2-jadval

Adolat konsepsiyalari va ularning ta'limdagi ifodasi

Konsepsiya	Asosiy g'oya	Ta'limdagi ifodasi
Egalitar yondashuv	Barchaga teng ulush	Bir xil dastur va bir xil resurs
Proporsional yondashuv	Ehtiyoj va hissaga muvofiqlik	Farqlangan yordam va qo'llab-quvvatlash
Meritokratik yondashuv	Shaxsiy sa'y-harakat va natija	Tanlov va rag'batlantirish tizimi
Rawlscha yondashuv	Eng kam imkoniyatlining foydasi	Kam ta'minlangan hududlarga ustuvor sarmoya

Konsepsiya	Asosiy g'oya	Ta'limdagi ifodasi
Imkoniyatlar yondashuvi	Real amalga oshirish imkoniyati	Resursdan foydalana olish shartlarini yaratish
Inklyuziv yondashuv	Har xillikni tan olish	Moslashtirilgan muhit va individual reja
Aksiologik yondashuv	Ta'lim qadriyatlar tizimida baholanadi	Ko'rsatkich emas, inson qadri ustuvor

Ushbu yondashuvlarning hech biri o'z-o'zicha to'liq emas. Sof egalitar yondashuv real farqlarni e'tibordan chetda qoldirsa, sof meritokratik yondashuv boshlang'ich sharoitdagi tengsizlikni shaxsiy xizmat sifatida talqin qilish xavfini tug'diradi. Shu sababli ta'limdagi adolat masalasini tahlil qilishda ularni bir-birini to'ldiruvchi tarzda qo'llash maqsadga muvofiq [11, 231].

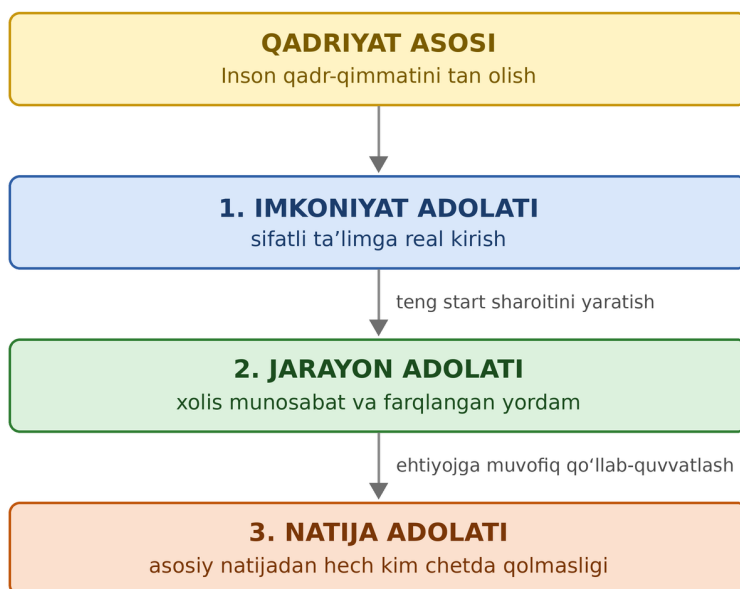
Ta'limiy adolat modeli. Tahlil natijalari ta'limdagi adolatni faqat resurs taqsimoti doirasida tushuntirish yetarli emasligini ko'rsatadi. Adolat ta'limga kirishdan tortib yakuniy natijagacha bo'lgan butun yo'l davomida baholanishi kerak. Shu sababli "imkoniyat - jarayon - natija" uchligi asosiy model sifatida qaralishi mumkin [12, 848].

Modelning birinchi komponenti - imkoniyat adolati. Har bir bola kelib chiqishi, hududi, jinsi, sog'lig'i va oilaviy holatidan qat'i nazar sifatli ta'limga real kirish imkoniyatiga ega bo'lishi kerak.

Ikkinchi komponent - jarayon adolati. Ta'lim jarayonida o'quvchiga bo'lgan munosabat, e'tibor, baholash va yordam taqsimoti xolis hamda ehtiyojga muvofiq bo'lishi lozim.

Uchinchi komponent - natija adolati. Natija adolati barchaning bir xil ball to'plashini emas, hech bir o'quvchi asosiy bilim va ko'nikmalarning eng kam darajasidan mahrum qolmasligini anglatadi.

Modelning barcha bosqichlarini birlashtiruvchi asos - inson qadr-qimmatini tan olish tamoyilidir. Ushbu qadriyat asosisiz adolat texnik taqsimot masalasiga aylanib qoladi, ta'lim esa ko'rsatkichlarni optimallashtirish vositasiga aylanish xavfiga duch keladi.

1-rasm. Ta'limiy adolatning falsafiy jihat

Ushbu rasmda ta'limdagi adolatning uch bosqichli tuzilishi hamda uning inson qadr-qimmatini tan olish tamoyiliga asoslanishi aks ettirilgan.

Pedagogning adolatni ta'minlashdagi o'rni. Ta'lim siyosati darajasidagi qarorlar qanchalik to'g'ri bo'lmasin, adolat pirovard natijada sinf xonasida, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi kundalik munosabatda ro'yobga chiqadi. Shu sababli pedagogik etika ta'limiy adolatning amaliy mexanizmi hisoblanadi.

Falsafiy jihatdan qaralganda, "barchaga bir xil munosabatda bo'ldim" degan izoh o'z-o'zicha adolatni kafolatlamaydi. Teng bo'lmagan sharoitlarda bir xil munosabat mavjud tengsizlikni saqlab qolishi mumkin.

Ta'limdagi adolatni ta'minlashning uch bosqichli tahlili. Adolatli pedagogik munosabatni shakllantirish uch bosqich asosida tashkil etilishi mumkin:

1. 1-bosqich - boshlang'ich sharoitni bilish. O'quvchining oilaviy sharoiti, sog'lig'i, til muhiti va o'quv tayyorgarligi darajasi hisobga olinadi.

2. 2-bosqich - yordamni farqlab taqsimlash. Qo'shimcha yordam ko'proq ehtiyoj sezayotgan o'quvchiga yo'naltiriladi, biroq bu uning obro'siga putur yetkazmaydigan shaklda amalga oshiriladi.

3. 3-bosqich - shaffof va yagona mezon asosida baholash. Baholash mezonlari oldindan e'lon qilinadi va barcha o'quvchilarga bir xil qo'llaniladi.

Bunday yondashuv talabchanlikni pasaytirishga emas, balki har bir o'quvchining real imkoniyatini ochishga xizmat qiladi va uning ta'lim muhitiga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi.

3-jadval

Ta'limda adolatlilik mezonlari

Mezon	Yuqori darajadagi adolatlilik belgisi
Kirish imkoniyati	Hudud va ijtimoiy holatdan qat'i nazar ta'minlangan
Resurs taqsimoti	Ehtiyojga muvofiq, ustuvorlik ochiq asoslangan
Pedagogik munosabat	Xolis, stereotiplardan xoli
Baholash	Shaffof, oldindan ma'lum va yagona mezonli
Inklyuziya	Har xil ehtiyoj tan olinadi va qo'llab-quvvatlanadi
Ishtirok	O'quvchi va ota-ona fikri hisobga olinadi
Natija	Asosiy bilim darajasidan hech kim chetda qolmaydi

Olib borilgan nazariy tahlil asosida quyidagi natijalar shakllantirildi:

1. Birinchidan, ta'limdagi adolat tenglik bilan aynanlashtirilmaligi kerakligi asoslandi: adolat teng munosabatni emas, axloqiy jihatdan asoslangan munosabatni talab qiladi.

2. Ikkinchidan, formal tenglik boshlang'ich sharoitlar keskin farq qilgan holatlarda mavjud tengsizlikni saqlab qolish vositasiga aylanishi mumkinligi ko'rsatildi.

3. Uchinchidan, ta'limiy adolat faqat ta'limga kirish darajasida emas, jarayon va natija darajasida ham baholanishi zarurligi aniqlandi.

4. To'rtinchidan, imkoniyatlar yondashuvi resursning mavjudligini emas, undan real foydalana olish shartlarini asosiy mezon sifatida ilgari surishi asoslandi.

5. Beshinchidan, ta'limdagi adolatning yakuniy kafolati institutsional qoidalar bilan bir qatorda pedagogik etika va o'qituvchining kundalik xolis munosabati ekanligi ko'rsatildi.

Xulosa. Ta'limda adolat va tenglik tamoyillari nafaqat ijtimoiy siyosat masalasi, balki chuqur falsafiy-axloqiy muammo hamdir. Tahlil shuni ko'rsatdiki, ta'limga bo'lgan huquqning rasmiy e'tirof etilishi uning haqiqiy amalga oshirilishini o'z-o'zidan kafolatlamaydi. Boshlang'ich sharoitlardagi hududiy, ijtimoiy-iqtisodiy, raqamli, til va sog'liq bilan bog'liq farqlar bir xil qoida qo'llanilgan taqdirda ham natijadagi tengsizlikni saqlab qolishi mumkin.

Tahlil natijalari muammoning mohiyati resurslarning miqdorida emas, balki ularning qanday tamoyillar asosida taqsimlanishi va o'quvchi ulardan real foydalana olish-olmasligida ekanligini ko'rsatadi. Shu sababli ta'limiy adolatni "imkoniyat - jarayon - natija" uchligi asosida qurish maqsadga muvofiq. Bunda imkoniyat adolati sifatli ta'limga real kirishni, jarayon adolati xolis munosabat va ehtiyojga muvofiq yordamni, natija adolati esa hech bir o'quvchining asosiy bilim va ko'nikmalardan mahrum qolmasligini ta'minlaydi.

Adolatning turli falsafiy konsepsiyalari - egalitar, proporsional, meritokratik, rawlscha va imkoniyatlarga asoslangan yondashuvlar - bir-birini istisno qilmaydi, aksincha, muvozanatli tarzda uyg'unlashtirilishi kerak. Sof tenglashtirish real farqlarni e'tibordan chetda qoldirsa, sof meritokratiya tengsiz start sharoitini shaxsiy xizmat sifatida talqin qilish xavfini tug'diradi.

Bunday yondashuv talabchanlikni pasaytirishni emas, balki ta'limni insonparvarlik tamoyillari asosida yo'naltirishni nazarda tutadi. Umuman olganda, ta'limda adolatni ta'minlash inson qadr-qimmatini tan olish, har xillikni hurmat qilish, resurslarni ehtiyojga muvofiq taqsimlash, baholashda shaffoflik, ishtirok va pedagogik xolislik tamoyillariga asoslanishi lozim. Aynan shu tamoyillar ta'limni ijtimoiy tengsizlikni qayta ishlab chiqaruvchi mexanizmdan uni yengish vositasiga aylantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

[1] UNESCO. Global Education Monitoring Report 2020: Inclusion and Education: All Means All. - Paris: UNESCO, 2020. - 424 p.

[2] UNESCO. Reimagining Our Futures Together: A New Social Contract for Education. - Paris: UNESCO, 2021. - 186 p.

[3] UNICEF. Education, Children on the Move and Inclusion in Education: Lessons Learned and Scalable Solutions to Accelerate Inclusion in National Education Systems and Enhance Learning Outcomes. - New York: UNICEF, 2022.

[4] OECD. Equity and Inclusion in Education: Finding Strength through Diversity. - Paris: OECD Publishing, 2023. - 372 p. - DOI: 10.1787/e9072e21-en.

[5] OECD. PISA 2022 Results. Volume I: The State of Learning and Equity in Education. - Paris: OECD Publishing, 2023. - 492 p. - DOI: 10.1787/53f23881-en.

[6] Marrero G. A., Palomino J. C., Sicilia G. Inequality of opportunity in educational achievement in Western Europe: contributors and channels // The Journal of Economic Inequality. - 2024. - Vol. 22. - P. 383-410. - DOI: 10.1007/s10888-023-09595-5.

[7] Dimopoulos K., Koutsampelas C. Towards a new approach for understanding educational inequality: The Sen-Bourdieu-Bernstein theoretical framework // International Journal of Educational Research. - 2024. - Vol. 125. - Article 102347. - DOI: 10.1016/j.ijer.2024.102347.

[8] Darling-Hammond L. Reinventing Systems for Equity // ECNU Review of Education. - 2024. - Vol. 7, No. 2. - DOI: 10.1177/20965311241237238.

[9] Zheng Z., Jiang S., Cui R. Remote Learning and Educational Inequality // Journal of Educational Technology Systems.

- 2024. - Vol. 53, No. 12. - DOI: 10.1177/10591478241272084.

[10] González-Betancor S. M., López-Puig A. J., Cardenal M. E. Digital inequality at home: The school as compensatory agent // Computers & Education. - 2021. - Vol. 168. - Article 104195. - DOI: 10.1016/j.compedu.2021.104195.

[11] Rochmes J. Educational inequality as a consequence and cause of race // Sociological Forum. - 2024. - Vol. 39, No. 3. - P. 231–249. - DOI: 10.1111/socf.13016.

[12] Lee J.-S., Stacey M. Fairness perceptions of educational inequality: The effects of self-interest and neoliberal orientations // The Australian Educational Researcher. - 2024. - Vol. 51. - P. 1215–1237. - DOI: 10.1007/s13384-023-00636-6.

[13] Reay D. Measuring and understanding contemporary English educational inequalities // Oxford Open Economics. - 2024. - Vol. 3, Supplement 1. - P. i861–i878. - DOI: 10.1093/ooec/odad027.

[14] OECD. Education at a Glance 2024: OECD Indicators. - Paris: OECD Publishing, 2024. - DOI: 10.1787/c00cad36-en.

[15] World Bank. The State of Learning Poverty: 2023 Update. - Washington, DC: World Bank, 2023.

